

"סנאט" מספר 375 בנושאים מדיניים-כלכליים :

מבצע עופרת יצוקה לא שינה את נתוני היסוד של הכלכלה ברצועת עזה

תקציר:

- החלוקה ואספקת צורכי הקיום הבסיסיים הן גורמים קבועים. זהות המחלקים השתנתה.
- הנהנתנים החדשים מחמאס תפסו את מקומם של הנהנתנים הישנים מהפתח.
- המצב הכלכלי והחברתי ברצועה אינו מהווה איום על עתיד שלטון החמאס.
- משטר המעברים היה ונותר גורם המפתח בשינוי המצב הקיים.

צוות ההיגוי

ד"ר יוסי ביילין, יו"ר
ח"כ גלעד ארדן
ח"כ דניאל בן סימון
ד"ר ראלף הקסל
ח"כ שי הרמש
ח"כ אורית נוקד
ח"כ נחמן שי
ח"כ רונית תירוש

חברי צוות ההיגוי בעבר

יו"רים לשעבר:
הנשיא חיים הרצוג ז"ל
מר חיים י. צדוק ז"ל
מר עוזי ברעם,
חברי צוות בעבר:
ד"ר יהודה לנקרי
ח"כ מיכאל איתן
עו"ד יוסי כץ
ד"ר וינפריד וייט
ח"כ גדעון סער
ח"כ יצחק הרצוג, שר
עו"ד אתי לבני
ח"כ איתן כבל
מר הרמן בונן
מר אפרים סנה
ח"כ עמירה דותן
ח"כ נדיה חילו
ח"כ לאון ליטינצקי

בשיתוף:

קרן פרידריך אברט

Steering Committee

Dr. Yossi Beilin, Chair
Mr. Daniel Ben Simon, MK
Mr. Gilad Erdan, MK
Mr. Shai Hermesh, MK
Dr. Ralf Hexel
Ms. Orit Noked, MK
Mr. Nachman Shai, MK
Ms. Ronit Tirosh, MK

Former members of the steering committee

Former Chairs:

The Late President
Chaim Herzog,
The Late Mr. Haim J. Zadok
Mr. Uzi Baram

Former members:

Dr. Yehuda Lankry,
Mr. Michael Eitan, MK
Adv. Yossi Katz
Dr. Winfried Veit
Mr. Gideon Saar, MK
Mr. Isaac Herzog, MK
Minister
Adv. Eti Livni
Mr. Eitan Cabel, MK
Mr. Hermann Bünz
Mr. Ephraim Sneh
Ms. Amira Dotan, MK
Ms. Nadia Hilou, MK
Mr. Leon Litinetsky, MK

In cooperation with:
Friedrich Ebert Stiftung

"חיים כי מתים רק קצת", זהו מטבע הלשון העממי הנפוץ ביותר בפי תושבי רצועת עזה לתאר את מצבם הקיומי. סוחרים, דוברים מטעם החמאס והפתח, פליטים, עירוניים ובני קבוצות אחרות ברצועה משתמשים בביטוי מספר פעמים במהלך השיחה עימם כשכוונתם בד"כ לכך שמליון וחצי התושבים המתגוררים ברצועה שורדים מצד אחד אך מנגד הם רחוקים מאוד מרמת החיים שהיו מאחלים לעצמם. תיאור מצב זה איננו בגדר חידוש. יותר משהוא מבטא מצב נפשי וחברתי המאפיין את תוצאות מבצע "עופרת יצוקה" לפני חצי שנה, הוא מבטא מצב הנמשך ברצועת עזה מאז חתימת הסכמי אוסלו. אותם דוברים השתמשו באותו מטבע לשון עם כניסת הרש"פ לרצועת עזה ובשנות שלטונה הראשונות ברצועה כמו גם במהלך תשע שנות אינתיפאדה (פחות חודשיים). שם המשחק ברצועת עזה הוא הבטחת צורכי הקיום המינימאליים.

אין הכוונה באמור לעיל לרמוז לכך שמבצע עופרת יצוקה לא השפיע על תושבי הרצועה ולא שינה את מציאות חייהם לרעה. למרות הדיווחים שביקשו להמעיט מהיקף האבידות והנזקים שנגרמו במהלך המבצע, הנתונים הבסיסיים לא השתנו במהלך החודשים האחרונים. 1,350, הרוגים, כ-5,000 פצועים, 4,000 בתים שנהרסו עם כ-5,000 עקורים פנימיים, 70% מהמיניסטריונים שנהרסו לחלוטין ועיי חורבות לכל רוחב העין מבהירים את התמונה, אך יחד עם זאת תחושות הבטן של התושבים לא השתנו באופן מהותי במהלך 15 השנים האחרונות. הן היו קיימות טרם האינתיפאדה ובמהלכה. הן נותרו בעינן לאחר עופרת יצוקה וצפויות להישאר הלך הרוח העיקרי בטווח הנראה לעין.

עופרת יצוקה היה מבצע חסר תקדים. נשברו בו כל השיאים מבחינת עוצמת האש שהופעלה מנגד רצועת עזה והיקף הכוחות הצבאיים שפעלו בה, מספר החמושים והאזרחים שנהרגו, מספר הבתים שנהרסו וכל שיא אחר שניתן להעלות על הדעת. למרות זאת, המבצע לא שינה את עובדות הבסיס החברתיות-כלכליות-פוליטיות עליהן מבוססים החיים ברצועת עזה. הרצועה הייתה ונשארה משק סגור שבו רוב מכריע של התושבים, כ-95%, נתמכים בידי ארבעה גורמים קבועים (לעיתים התמיכה מתקבלת מיותר מגורם אחד): נתמכי סוכנויות הסיוע הבינ"ל השונות, נתמכי הפתח שכיום נתמכים ע"י תקציב הרש"פ ברמאללה, נתמכי החמאס ושלוחותיו וכן מגזר פרטי קטן וזניח ממילא שנעלם בפועל מאז השתלטות החמאס על הרצועה. זה היה המצב הקיומי של תושבי הרצועה ב-15 השנים שקדמו לעופרת יצוקה וזה המצב לאחריו. היחס בין ארבעת המרכיבים האלו אומנם עבר לאורך שנים אלה שינויים והחלק היחסי של כל מרכיב מהארבעה השתנה לטובת מרכיב אחר באותה רשימה, אך המצב הבסיסי נותר בעינו. כ-90% מתושבי הרצועה מקבלים סיוע מזון מסוכנויות הסיוע השונות בראשם אונרו"א. 55-60 אלף בתי אב מקבלים משכורת צבאית או אזרחית מתקציב הרש"פ ברמאללה, 17,000 בתי אב מקבלים משכורת רשמית מממשלת איסמעיל הנייה (במיניסטריונים, במנגנוני הביטחון ובזרוע הצבאית של החמאס) בנוסף למאות אלפי נתמכים של מערך העבודות הזומות של החמאס וכן נתמכי אגודות הצדקה שלו. המגזר הפרטי המצומצם ממילא נעלם כמעט לחלוטין ומשמעותו כיום בעזה בעיקר מפעלי גלידה, ביסקוויטים ומשקאות קלים לצריכה מקומית. רובם של יתר המפעלים (בעיקר במגזר הבנייה) נעלמו כמעט לחלוטין עקב האמברגו על חומרי גלם לרצועה. עובדי המגזר הזה החלו מאז השתלטות החמאס על רצועת עזה ביוני 2007 להסתמך על שלושת הגורמים האחרים.

יוני 2007 אינו מוזכר במקרה. בעוד שמגזר סוכנויות הסיוע לא השתנה באופן מהותי, במהלך של חודשים בודדים תירגם החמאס את ההשתלטות הצבאית לבניית מערך חדש שמיסד את התמיכה הכלכלית של הארגון בתומכיו. "לשכת הפקידים"-הגוף רב העוצמה של הרש"פ שעסק במינוי "אנשי שלומנו" עבר לשליטת החמאס והפך למעין לשכת עבודה לתומכי הארגון שהוצבו בעמדות המפתח ובמשרות זוטרות ובכירות במיניסטריונים השונים. התמיכה הפרוביזורית והמזדמנת של הארגון באנשיו (לאורך האינתיפאדה התמיכה הסתכמה ב-200-100 דולר לחודש בממוצע בצירוף מערך סיוע סוציאלי) הפכה למשכורות קבועות המשולמות בקפדנות אף רבה מזו של משכורות הרש"פ ברמאללה. מקבלי המשכורות מהחמאס הם המאיישים כיום את המסעדות ובתי העסק שאנשי פתח ורש"פ פקדו עד לא מכבר. אלו הם גם הצרכנים הבולטים של מוצרי "מותרות" כמו בשר ודגים וכן הפעילים ביותר בשוק הנדל"ן העזתי. מנגד, מגזר נתמכי הפתח והרש"פ ברמאללה נותר בעינו אך הפך חששן הרבה יותר. נתמכי הפתח מהמגזר הביטחוני ממשיכים לקבל משכורות בתנאי שימשיכו לא להגיע למקומות העבודה שלהם ומנגד נתמכי הפתח האזרחיים (בעיקר ממגזר הבריאות והחינוך) עובדים כרגיל ומקבלים את משכורתם מרמאללה. אלה גם אלה מפנימים את עליונותם החדשה של נתמכי החמאס ונמנעים במכוון מראוותנות יתר, בין

שבשל חשש ממעצר של החמאס ובין אם מחשש להלשנות מצד חבריהם למנגנוני הביטחון ברמאללה שיש להם סמכות להפסיק את משכורתו של מאן דהוא אם התקבל דיווח על התקרבות יתר שלו לשלטון החמאס.

המציאות הכלכלית-פוליטית ברצועה אכן השתנתה אך נקודת ההתייחסות שלה היא יוני 2007 ולא מבצע עופרת יצוקה. ההשתלטות יצרה, דה-פקטו, מצור ישראלי שהגדיר משוואה חדשה של אספקת מוצרי יסוד מישראל ומנגד אספקת מה שמכונה "מותרות" (לצורך העניין מותרות הן מוצרי בשר ודגים וכן כל מוצר שהעברתו נאסרת בידי ישראל) וצרכי שוק האנרגיה-בעיקר דלק וסולר למכוניות דרך מנהרות רפיח. הנהנתנים החדשים של החמאס הם כאלה רק באופן יחסי. ניתן להבחין בהם בבירור במסעדות בחוף הים של עזה או ברחוב עומר אלמוח'יתאר אך הם אינם יכולים לתרגם זאת למשל לקניית מכוניות חדשות מכיוון שהמכוניות החדשות האחרונות שנכנסו לרצועה, דרך ישראל, הן מודל 2006. מקבלי המשכורות מהחמאס וכן אלה של רמאללה בעיר עזה נאלצים להשלים עם הפסקות חשמל יזומות לסירוגין בין השעות 8 בבוקר ו-4 אחה"צ או לחילופין בין 4 ל-12 בלילה. הפסקות החשמל נובעות מכך שהעברת החשמל מישראל לרצועה בקווי מתח ובעיות הייצור של חברת החשמל הפלשתינית (בשל הפסקות בהזרמת המזוט מישראל, פגיעה בכושר הייצור כתוצאה משימוש במזוט מאיכות ירודה, מחסור בחלקי חילוף ועוד) יצרו מחסור כרוני של שליש מהביקוש ברצועה. הן גם יוצרות תגובת שרשרת הכוללת עיכובים בהפעלת מתקני טיהור מים, במשאבות דירתיות למים מתוקים (ככלל מערך המים הרגיל מזרים לדירות רק מים מלוחים לרצחה. מי השתייה מסופקים במשאבות מאולתרות שלגביהן תקף המחסור הרגיל בסולר לשימוש פרטי או במיכליות שכונתיות- 20 ליטר בשקל), הפסקות בממסרי חברת הסלולארי ג'וואל ובמקרים קיצוניים גם שיבוש בפעולת מוסדות הציבור ובתי החולים. השיבושים באספקת החשמל לצד מניעת כניסת חומרי הגלם הם הגורם העיקרי לכך ששלושת המעסיקים הפרטיים הפעילים הגדולים ביותר כרגע הם מפעל גלידות ומפעל משקאות בעיר עזה וכן מפעל ביסקוויטים בעיירה דיר אלבלח ששלושתם מיועדים לשוק המקומי בלבד ומעסיקים כמה מאות עובדים. שלושתם מסתמכים על גנראטורים המופעלים בסולר מצרי המגבים את רשת החשמל המשובשת.

תחום נוסף שבו נאלצים התושבים להשלים עם הגבלות קשות הוא מגזר הבנקים המקומי. ככלל, חרף איומים שונים מצד גורמים ישראליים בשנתיים האחרונות להפסיק את הזרמת הכספים במזומן לרצועת עזה, הרי שצעד זה לא בוצע למעט שיבושים ספוראדיים. משכורות הפקידים משולמות בד"כ במועד (במקרה הרש"פ באמצעות הבנקים הרגילים ובמקרה של החמאס באמצעות סניפי בנק הדואר) והבנקים גיבשו מנגנון שמטרתו רגולציה ועיכוב של משיכת כספים מהסניפים. קיימות הגבלות המשתנות מעת לעת על משיכת כספים לשימוש שוטף וכן דרישה מהלקוחות להציג מסמכים רלוונטיים במקרה של העברות של למעלה מ-10,000 דולר (למשל העברות לחו"ל או עסקאות נדל"ן מקומיות).

ומבצע עופרת יצוקה והשלכותיו? התוצאה הישירה המשמעותית ביותר היא בתחום העקורים הישירים כתוצאה מהמבצע. המספרים הראשוניים נעו סביב 20,000 איש ומה שנדמה בתחילה כבעיה הומניטארית-חברתית שתאיים על שלטון החמאס התמוססה בהדרגה. הרוב המכריע של העקורים מצאו פתרונות חלופיים באמצעות שכירת דירות או מגורים אצל קרובי משפחה. בשלב הנוכחי נותרו במרחב שבין רפיח לצפון עזה סדר גודל של 800 משפחות שאין להן פתרונות אחרים המתגוררות במספר מחנות אוהלים ובקרוואנים (שנתרמו ע"י ממשלת תורכיה). חלק מהעקורים מתגוררים לסירוגין במחנות האוהלים ובבתים ששכרו כדי לשמור על זכויותיהם במקרה שיחל שיקום עזה. ההתפתחות החדשה ביותר בהקשר זה היא תחילתו של פרויקט של סוכנויות האו"ם לפינוי הריסות וכן למיון הפסולת. העקורים, כמו גם בני השכבות הנמוכות מקבלים סיוע נרחב מהרגיל בכל האמור לצרכי היומיום. סימן ההיכר המובהק של רצועת עזה בימים אלה הוא תורים אינסופיים לחלוקת מזון מצד אגודות החמאס וגורמים אחרים המקבלים משלוחים גדולים של מוצרי מזון בסיסיים. גם בתחום מבני הציבור ההרוסים כבר נמצאו תחליפים בדמות מבנים שנשכרו בידי הממשלה.

במציאות הנוכחית עיקרון החלוקה נותר בעינו ורק זהות המחלקים והיקף הסיוע שניתן ע"י המחלקים השונים השתנו. השיקום הפיזי של רצועת עזה כתוצאה ממבצע עופרת יצוקה וכן התאוששות המגזר הפרטי נמצאים כרגע בראש סדר העדיפויות של ממשל החמאס מכיוון שמשמעותם העלאת רמת החיים מעבר לצורכי הקיום הבסיסיים. שניהם היו ונותרו תלויים באופן בלעדי בשינוי משטר המעברים ברצועה.